

Skogskris och resurskonflikt

Debatten om skogsödande i Sverige 1740–1820

ALEXANDER C. ENGSTRÖM

I denna artikel undersöks hur föreställningar om hot och lösning användes i den svenska debatten om skogsödande 1740–1820. I överhetens argument målades katastrofen upp som ett faktum som enbart kunde avhjälpas med elitens snille, medan allmogen förordade avreglering och frihet från statens kamerala skrivbordslösningar. I kärnan av diskussionen fanns en resurskonflikt: Vem var bäst lämpad att främja skogsresursen och vems agerande ledde till skogsbrist?

I det förmoderna Europa var samhällena så beroende av ved och virke att en rädsla för skogsbrist var ständigt närvarande. Statsmakter strävade efter att kontrollera skogsresursen och anspelade därför på rädslan för skogsbrist för att få till stånd skogslagstiftning.¹ Detta gällde även för Sverige. Från mitten av 1500-talet utformade den svenska centralmakten allt hårdare restriktioner kring skogen. Politiken gynnade bergsbrukets timmer- och energibehov på bekostnad av allmogens tillgång till utmarkers och allmänningars skog.² Fram till mitten av 1700-talet och i

Artikeln har granskats av två externa lektörer enligt modellen *double blind peer review*.

1. John F. Richards, *The unending frontier* (Berkeley 2003) s. 172–187, 221–227; Paul Warde, *Ecology, economy and state formation in early modern Germany* (Cambridge 2006a) s. 5–25, 162–198, 225, 244–303, 314–330; Paul Warde, "Fear of wood shortage and the reality of the woodland in Europe, c.1450–1850", i *History workshop journal* 62 (Oxford 2006b) s. 42–46; Joachim Radkau, *Wood* (Cambridge 2012) s. 58–75, 92–105, 119–136, 156–167; Astrid Kander *et al*, *Power to the people* (Princeton 2013) s. 53–59; John T. Wing, *Roots of empire* (Leiden 2015) s. 1–43; Paul Warde, "Firewood consumption and energy transitions", *Historia Agraria*, vol 77 (Zaragoza 2019) s. 11.

2. Kalle Bäck, *Bondeopposition och bondeflytande under frihetstiden* (Stockholm 1984) s. 39–43, 57, 82, 98–99, 111–119; Ulf Sundberg *et al*, *Skogens användning och roll under det svenska*

Alexander C. Engström (f. 1985) är fil. dr i historia. Han disputerade 2019 vid Uppsala universitet på avhandlingen *Olikhetens praktiker: Adlig begravningskultur c:a 1630–1680*. Artikeln har finansierats med medel från Helge Ax:son Johnssons stiftelse och Carl-Göran Adelswärdss stiftelse.

synnerhet i 1734 års skogsordning och i byggningsabalken i 1734 års lag, skärptes restriktionerna med allt fler detaljerade bestämmelser om hur bönder fick bruka skogen. Trots lagstiftningen fortsatte skogsbrist alltjämt att formuleras som ett samhällsproblem.³

Mellan 1740- och 1820-talen fördes en intensiv debatt där olika politiska och sociala intressen gav uttryck för hur skogen bäst skulle bevaras och vårdas. Det märks inte minst i 1700-talets kamerala diskussioner om hur rikets ekonomiska välfärd, resurstillvaratagande, konsumtion, befolkning och arbetskraft skulle optimeras och styras.⁴ I debatten var uppfattningen om skogsödande centralt; ett ord som motsvarar vad vi idag skulle kalla skogsskövling.⁵ Begreppet gav avsändaren möjligheten att konkretisera en upplevd resursproblematik gällande skogen, men var samtidigt så vagt formulerat att innehållet kunde anpassas efter avsändarens verklighetsuppfattning.⁶ Att debatten skar rakt in i tidens politiska konflikter om rikets resurser är tydligt. Alltifrån höga ämbetsmän och vetenskapsmän till medlemmar av bondeståndet deltog för att påverka statsmaktens skogspolitik. I denna uppsats studeras det jag kallar för skogsödandedebatten 1740–1820 i syfte att synliggöra hur överhet och undersåtar försökte påverka politiken och vinna tolkningsföreträde för sin agenda. Hur formulerade överheten respektive bönder vad som var skogsödande? Vilka förklaringsmodeller fördes fram? Och vilka föreställningar om hot och lösningar präglade modellerna?

Gällande skogsödande har äldre forskning ofta uppehållit sig vid frågan om den förmoderna farhågan om skogsbrist var befogad eller ej. För

stormaktsväldet (Stockholm 1994) s. 15–33; Staffan Granér, *Samhävd och rågång* (Göteborg 2002) s. 78–81; Lars-Erik Holmberg, *Skogshistoria år från år 1177–2005* (Jönköping 2005) s. 1–7; Örjan Kardell, "Geten som skogens fiende", i Katharina Leibring & Ingvar Svanberg (red.), *Geten i Sverige* (Uppsala 2017) s. 109–110.

3. Svante Lindqvist, "Naturresurser och Teknik", i Tore Frängsmyr (red.), *Paradiset och vildmarken* (Stockholm 1984) s. 87; Kardell (2017) s. 105–106, 109–110.

4. Se till exempel Lindqvist (1984) s. 87; Leif Runefelt, *Dygden som välståndets grund* (Stockholm 2005); Leif Runefelt, "Svensk mosskultur som överhetsprojekt före 1886", i Leif Runefelt (red.), *Svenskt mosskultur* (Stockholm 2008); Leif Runefelt, *En idyll försvarad* (Lund 2011); Leif Runefelt, "Skogens räddare", i Therése Andersson (red.), *Hjältar och hjältinnor* (Lund 2012); Leif Runefelt, *Att hasta mot undergången* (Lund 2015); Marten Seppel, "Introduction: Cameralism in practice", i Marten Seppel & Keith Tribe, *Cameralism in practice* (Woodbridge 2017) s. 4–6; Mikael Alm, *Sartorial practices and social order in Eighteenth-century Sweden* (New York 2022).

5. Warde (2006b) s. 42.

6. *Svenska Akademiens ordbok* (SAOB) "Skogsöda", "skogsödande" och "skogsödare" under *Skog*, spalt S 4356 band 26 (tryckår 1972).

svensk del har skogshistorisk forskning framhållit ett samband mellan uppfattningen om skogsbrist och en mycket restriktiv skogslagstiftning. Nyare forskning har i stället problematiserat begreppet för att visa hur faktorer såsom brist på särskilda virkessortiment, skogsekologiska förutsättningar, transportteknologiska och marknadsmässiga hinder samt privata vinstintressen stod bakom uppfattningen om skogsbrist.⁷ Det som förenar forskningsinsatserna är att skogsresursen stått i fokus, medan själva förklaringsmodellerna till skogsödandet inte belysts i samma utsträckning.⁸

För att blottlägga de förklaringsmodeller som nyttjades i diskussionen om skogsbrist kommer jag använda mig av kritisk diskursanalys. Skogsödande är inte att betrakta som en diskurs, utan snarare som en politisk tankefigur där diskurser aktualiserades. Diskursanalysen gör det möjligt att studera uttolkningar av skogsödande som semiotiska praktiker som både skapar och skapas av kollektiva strukturer och värdegemenskaper. För att främja den egna gruppens tolkningsföreträdare av hur tillvaron var eller hur den borde vara, gör förklaringsmodellerna anspråk på att vara sanna samtidigt som de utesluter andra möjliga skildringar. Förklaringsmodeller av detta slag består av konstruktioner av hot och lösningar. Formuleringen av lösningar förutsätter att hotfulla aktörer och praktiker

7. Pehr von Seth, "Något om de jordbruks- och skogsekonomiska förhållanden och uppfattningar[...]" i *Minnesskrift ägnad 1734 års lag* (Stockholm 1934) s. 440–464; Gösta Wieslander, *Skogsbristen i Sverige under 1600- och 1700-talen* (Stockholm 1936) s. 593–608, 645–647; Eli Heckscher, *Sveriges ekonomiska historia från Gustav Vasa* vol. 2:1 (Stockholm 1949) s. 303–310; John U. Nef, "An early energy crisis and its consequences", *Scientific American* 237:5 (New York 1977) s. 140–151; Lindqvist (1984) s. 86–87; James A. Galloway *et al.*, "Fuelling the city", *Economic history review* 49:3 (Oxford 1996) s. 448–449; Lars-Olof Larsson, "Skogens ökade exploatering under tidig modern tid", i Britt Liljewall (red.), *Tjära, barkbröd och vildhonung* (Stockholm 1996) s. 18–21; Gabriel Bladh, "Gruvved och kolskog", i Lars Östlund (red.), *Människan och skogen* (Stockholm 1997) s. 90; Per Eliasson, *Skog, makt och människor* (Stockholm 2002) s. 22–26, 67–68, 124–125; Robert C. Allen, "Was there a timber crisis in early modern Europe?", *Economia e energia, secc. XIII–XVIII* (Firenze 2003) s. 469–482; Warde (2006a) s. 7–8, 167, 224–228, 246–247, 353–355; Warde (2006b) s. 32–51; Richard Hölzl, "Historicizing sustainability", *Science as Culture*, vol. 19:4 (2010) s. 437; Radkau (2012) s. 3–5, 103–105, 137, 156–171, 205–206; Kander *et al.* (2013) s. 13–15, 96–98; Paul Warde & Tom Williamson, "Fuel supply and agriculture in post-medieval England", *The agricultural history review* 62:1 (2014) s. 61–82; Keyser "Wood for burning", i Vaz *et al.* (red.), *Environmental history in the making* (Cham, Schweiz 2017) s. 307–309; Warde (2017) s. 130; Lindmark & Olsson-Spjut, "The transformation of the organic energy system", *Historia Agraria*, vol. 77 (2019) s. 61–63, 68; Jakob Starlander, "Conflict and negotiation", *Scandinavian economic history review* 69:2 (2020) s. 190–191.

8. För exempel på studier som berört den svenska förmoderna skogsfrågan ur ett överhetsperspektiv, se Erik Hamberg, *Idéer kring och förslag till förbättrad skogshushållning i Sverige på 1700-talet* (Göteborg 1975); Runefelt (2005) s. 59–62; Runefelt (2011) s. 215–226; Runefelt (2012) s. 75–94; Kardell (2017) s. 105–120.

samtidigt artikulerats. För att till fullo förstå skogsöandefrågan måste hotbilden studeras tillsammans med de lösningar som skulle betvinga hotet. De förklaringsmodeller som en gång etablerats som sanna är relativt trögrörliga, men de är inte oföränderliga. Vems verklighetstolkning som ska anses som sann eller falsk leder emellertid till att konkurrerande förklaringsmodeller kolliderar. Inom ämnesspecifika konflikter kan parterna därför använda sig av vad som framstår som identiska nyckelord, men innebörden som fogats till dem kan göra att betydelsen helt skiljer sig åt.⁹

För att analysera överhetens förklaringsmodeller har jag valt att studera material från Kungl. Vetenskapsakademien (KVA) och Kungl. Patriotiska Sällskapet (KPS). Inom dessa kunskapsproducerande organisationer fördes en livlig debatt om skogshushållning, då särskilt i deras respektive skrifter *Kungliga Vetenskapsakademiens Handlingar* (KVAH) och *Kungliga Patriotiska Sällskapets Hushållnings Journal* (KPSHJ) – vilka började ges ut 1739 respektive 1776.¹⁰ Skogshushållningsfrågan var dock trendkänslig. Under perioden 1735–1789 behandlades skogsrelaterade frågor i artiklar, tal, pristävlingar och utdelade hedersmedaljer med ökad frekvens. Under 1790-talet och framåt föll ämnet stadigt bort.¹¹ Att KVA och KPS utgjorde språkrör för statsmakten, bergsbruket och samhällseliten har tidigare forskning uppmärksammat, vilket även tabell 1 visar genom den höga andelen frälse och ofrälse ståndspersoner som författade det analyserade materialet.¹²

9. Johan Asplund, *Teorier om framtiden* (Stockholm 1979) s. 146–170; Marianne Winther Jørgensen & Louise Phillips, *Diskursteorier om teori och metod* (Lund 2000) s. 66–81, 131–141; Runefelt (2011) s. 9–14; Runefelt (2015) s. 14–19; Kristina Boréus & Charlotta Seiler Brylla, ”Kritisk diskursanalys”, i Kristina Boréus & Göran Bergström (red.), *Textens mening och makt* (Lund 2019) s. 307, 308–313; 320–325.

10. Staffan Högberg, *Kungl. Patriotiska sällskapets historia* (Stockholm 1961) s. 132, 157, 171, 178–181, 186; Sten Lindroth, *Kungl. Svenska Vetenskapsakademiens historia 1739–1818* vol. 1:1 (Stockholm 1967) s. 318–323; Sten Lindroth, *Kungl. Svenska Vetenskapsakademiens historia 1739–1818* vol. 2 (Stockholm 1967) s. 66–67, 247–250; Runefelt (2005) s. 59–62; Paul Warde, ”Cameralist writing in the mirror of practice”, i Marten Seppel & Keith Tribe, *Cameratism in practice* (Woodbridge 2017) s. 122–131.

11. Brita Stina Nordin-Pettersson, ”Kungl. Vetenskapsakademiens äldre prisfrågor och belöningar 1739–1820”, *Vetenskapsakademiens årsbok* (Stockholm 1959) s. 454–484; Högberg (1961) s. 179, 186, 253–258, 267.

12. Högberg (1961) s. 12–14, 25–35, 64–75, 103–107, 117, 125, 157–159, 165, 167; Lindroth vol. 1:1 (1967) s. 28–35, 154–159, 323, 362–364, 366; Lindqvist (1984) s. 99–101; Jakob Christensson, *Lyckoriket* (Stockholm 1996) s. 131–132; Runefelt (2005) s. 42–44; Mathias Persson, *Det villrådigas samhället* (Lund 2020) s. 105–109, 156–158.

Tabell 1. Skogshushållningsdebattens författare efter social position och/eller yrke.

Social position/yrke	KVA	KPS	Total
1. Aristokrater, höga ämbetsmän och militära chefer	11	6	17
2. Övriga ämbetsmän	14	10	24
3. Industri- och finansmän, bruks- och godsägare	4	8	12
4. Universitetsmän	10	1	11
5. Läkare, kirurger, apotekare	2		2
6. Tjänstemän i Bergskollegium	10		10
7. Arkitekter, ingenjörer, instrumentmakare	3	2	5
8. Fortifikations- och artilleriofficerare	4	1	5
9. Präster	7	7	14
10. Övriga	2	25	27
11. Anonyma	3	40	43
Total	70	100	170

Kommentar. Tabellstruktur från Sten Lindroth, Kungl. Svenska Vetenskapsakademiens historia 1739–1818 vol. 1:1 (1967) s. 28.

Skogsfrågan engagerade flera av tidens namnkunniga, inte minst ledamöter inom KVA såsom Carl Wilhelm Cederhielm, Carl Johan Cronstedt, Jacob Faggot, Carl Hårleman, Erik Gustaf Lidbeck, Carl Linnaeus och Christopher Polhem. Då författarna var auktoritetspersoner med höga statustitlar kommer *överhet* användas som ett samlingsbegrepp för att beskriva de förutsättningar som de agerade utifrån. Generellt sett förhöll sig författarna positiva till den strikta skogslagstiftningen, men i sina egna förklaringar broderade de ut resonemangen med stora förenklingar, vilket inte var ovanligt när ödesfrågor avhandlades.¹³ Detta är ett material som, för att låna Leif Runefelts ord, inte avsåg att beskriva verkligheten opartiskt och sanningsenligt, utan framställde den på ett värdeladdat sätt i syfte att uppmana till specifika handlingar och beteenden.¹⁴ Utifrån tidigare forskning är det också sannolikt att kon-

13. Sverker Sörlin, *Naturkontraktet* (Stockholm 1991) s. 91; Andre Wakefield, *The disordered police state* (Chicago 2009) s. 18–21, 133–137; Warde (2017) s. 111, 129; Runefelt (2008) s. 29–30. För ämnesbredden, se Runefelt (2005) s. 179–204.

14. Runefelt (2015) s. 11.

sumenterna av dessa publicerade texter tillhörde samma överhetsskikt som författarna.¹⁵

I egenskap av den skogsbrukande klassen kommer bondeståndets inlägg i skogsödandefrågan att användas för att synliggöra konkurrerande förklaringsmodeller. Ett problem med en sådan ansats är att bondeståndet inte producerade något tryckt material eller ett material som motsvarar KPS:s och KVA:s omfattning och publiceringsfrekvens. Utsagor om skogsfrågan finns dock i bondeståndets allmänna besvär, vilket tillsammans med riksdagsprotokoll utgör de källor som finns att tillgå för studier av bondeståndets åsikter i specifika ämnen. Utifrån materialets beskaffenhet ska det påpekas att det var skatte-, frälseskatte- och kronbönder som representerades i dessa utsagor och då sannolikt en elit inom dessa grupper.¹⁶ Även om Bondeståndets allmänna besvär är av en uppenbart annan materialkaraktär än det som producerades av KVA och KPS vill jag mena att de går att ställa mot varandra just för att de diskuterar samma upplevda resursproblematik i relation till tidens skärpta skogslagstiftning.¹⁷

Den kronologiska avgränsningen 1740–1820 motiveras av att KVAH började ges ut 1739 och KPSHJ upphörde 1813. Materialet består av 100 artiklar från KPSHJ från perioden 1776–1813, 55 artiklar från KVAH, åtta presidietal från KVA samt sju KVA-relaterade texter som sammantaget omfattar perioden 1739–1822.¹⁸ Materialet för Bondeståndets allmänna besvär omfattar 70 poster från perioden 1731–1772.¹⁹ Att urvalsperioden avslutas 1772 och därmed tidigare i förhållande till övrigt material beror

15. Högberg (1961) s. 117, 164, 174; Lindroth vol. 11 (1967) s. 111, 128–129; Lindqvist (1984) 96–97; Runefelt (2011) s. 11–15, 105–106, 119, 240, 244–246; Runefelt (2012) s. 90; Runefelt (2015) s. 11, 16–17; Warde (2017) s. 119.

16. Anders Claréus, "Primitiva bönder?"; i Åsa Karlsson & Bo Lindberg (red.), *Nationalism och nationell identitet i 1700-talets Sverige* (Uppsala 2002) s. 39–41.

17. Om bondeståndets navigering gentemot frihetstidens skogslagstiftning, se Bäck (1984) s. 43–119. Se även Warde (2017) s. 122–131. Om KVAH:s och KPSHJ:s artiklarnas tillkomst, se Högberg (1961) s. 117–136; Lindroth vol. 11 (1967), s. 115–117, 140–145, 330, 366–367. För Häradsbesvärens tillkomst, se Claréus (2002) s. 39–41.

18. Materialet lokaliserades med Ståhl, *Register öfver Kongl. Vetenskaps-academiens Handlingar* (Stockholm 1831); Nordin-Pettersson (1959); Brita Stina Nordin-Pettersson, "Förteckning över Vetenskapsacademiens presidens och deras tal vid presidiets nedläggande 1739–1960", *Vetenskapsakademiens årsbok* 1961 (Stockholm 1961); Högberg (1961); Gudrun Sandén (red.), *Journal/ Ny journal uti Hushållningen* (Bro 2001) vol. 1–3 (här benämnd KPSHJ).

19. Materialet lokaliserades med Sten Landahl, *Bondeståndets riksdagsprotokoll* Bd. 2–8; 10–12 (Stockholm 1945–1978) (här benämnd BondRP) via: <<https://riksdagstryck.kb.se/standsriksdagen.html>> (31/1 2024).

på att bondeståndets höga politiska aktivitet under frihetstiden ersattes med passivitet under det gustavianska enväldet.²⁰

Mot bakgrund av hotets och lösningens bärande roller i gestaltningen av skogsödande är det min målsättning att utifrån KVA:s och KPS:s respektive bondeståndets förklaringsmodeller synliggöra konkurrerande uppfattningar mellan de dominerande och dominerade klasserna om vad som orsakade och vad som kunde hindra skogsbristen. Huruvida förklaringsmodellerna var befogade i relation till den faktiska skogsanvändningen är inte fokus för denna studie.

Vem var skogs(m)ö(r)daren?

Jag ska börja med att diskutera överhetens tolkningsvärld. Hos KVA:s och KPS:s var enigheten stor om att orsaken till avskogningen var den svenska allmogen. Hart när varje aspekt av allmogens verksamheter kritiserades. Roten till böndernas agerande ansågs ligga i deras egennyttighet, vilken gjorde att bonden saknade incitament att driva ett långsiktigt skogsbruk. Skogsvården brast för att de gallrade för hårt, fällde träd så att svinnet blev stort och trädkvalitén försämrades samt att de återplanterade på ett oprofessionellt sätt. Som ett resultat av dålig skogsvård måste timmer och virke importeras från utom socknarna; ett problem som hotade att bli nationellt.²¹

Virkesuttaget och nyttjandet av skogsmarken kritiserades oftast, där bland annat tjärbränning, kolning samt tillverkning av plank och bräder angreps. Det var dock aldrig tal om förbud, utan snarare en anklagelse om att processerna var dåligt optimerade och slösade på skogen. Den statliga kontrollen över skogsförädlingen var alltför vek varför skogsut-

20. Claréus (2002) s. 36–37.

21. Carl Wilhelm Cederhielm, *Tal om wilda träns plantering i Sverige* (Uppsala 1740) s. 13; Pehr Kalm, "Naturalhistorien och Oeconomien gjorde och sände ifrån Norge", *KVAH* (Stockholm 1748) s. 198–200; Ulric Rudenschöld, *Tal om skogarnes nytjande & vård* (Stockholm 1748) s. 10–11, 24–25; Carl Härleman, *Dag-bok öfwer en ifrån Stockholm igenom åtskillige rikets landskaper gjord resa* (Stockholm 1749) s. 61, Appendix s. 2–3; G. Hedin, "Beskrivning över Kråklinge socken i Neriket", *KVAH* (Stockholm 1754) s. 125; Hans Hederström, "Näsby socken i Östergötland [...]", *KVAH* (Stockholm 1757) s. 282–283, 285–286; Ephraim Otto Runenberg, "Beskrivning över Lajhela socken uti Österbotten", *KVAH* (Stockholm 1758) s. 157; Anders Wijkström, "Ålhems Socken beskrifning", *KVAH* (Stockholm 1759) s. 258; Johan Fischerström, "Anmärkningar om södra Halland", *KVAH* (Stockholm 1761) s. 240; Eric Gustaf Lidbeck, *Tal om planteringar* (Stockholm 1766) s. 7–9, 19, 22, 26; Adolph Modéer, "Oeconomisk beskrivning över Halltorp och Voxtorps socknar", *KVAH* (Stockholm 1767) s. 191–192; [Okänd], "Anmärkningar om tall- och furuskogen", *KVAH* (Stockholm 1769) s. 266–268, 258; Johan Låstbom, *Academiskt försök om skogarnes besparing* (Uppsala 1770) s. 2–3, 17–18; KPSHJ vol. 1 (2001) s. 176.

taget blivit för stort. De grova svenska sågarna ansågs vara en national-ekonomisk katastrof på grund av stort brädsvinn, att bräderna höll dålig kvalitet eller sågades så grova att utländska uppköpare kunde utvinna flera bräder ur en svensk dito. Tjärbränningen och kolningen kritiserades som ett missbruk som hotade hela skogen, varför allmogen beskrevs som "skogsmördare och förstörare". Att stigmatisera böndernas karaktär och skogsnyttjande med värdeladdade ord är typiskt för materialet.²²

Enligt KVA:s syn på markoptimering borde skogen i enlighet med den samtida hushållningsläran nyttjas för skogsbruk och inget annat. Allmogens boskapshållning angavs vara ett stort hot mot skogens föryngring, både för att boskap släpptes ut på mark bäst lämpad för växande skog och för att trädplantor inte skyddades. Till exempel höll allmogen medvetet "stora gethjordar, tallskogens beskaste fiender" där tallen växte bäst. Detta fördärvade oräkneliga tallplantor, och geten ansågs vara en ringa vinst i jämförelse med avkastningen från tall. Att allmogen nyttjade ljunng och tallbark som boskapsfoder hotade därtill att eliminera tallens naturliga frösängar, föryngring och återväxt.²³

Ingen skogsverksamhet var dock så farlig som svedjandet. I överintendent Carl Hårlemans resedagbok från 1749 frammanas en närapå dystopisk situation där ett fordom rikt skogslandskap lagts i aska av en "enfaldig och förledd allmoge", där ljunghedar och flygsand hotade att sluka hela landet som följd. Hårlemans beskrivning av Sveriges skogar är typisk för det analyserade materialet, vilket det har gemensamt med samtida landshövdingeberättelser. Svedjande ansågs som särskilt naturvidrigt då vetenskapen gjort praktiken oförsvarlig för "beläst folk". Detta var ett retoriskt sätt att dels beteckna allmogens svedjande som

22. Kalm (1748) s. 199; Rudenschöld (1748) s. 10–11, 29–30, 34, 51; Hårleman (1749) s. 7, 17, 21, 86–87, 93, 98; Jacob Faggot, "Avhandling om svedjande samt utväg till hushållningen med skogar", *KVAH* (Stockholm 1750) s. 140–141; Anders Rosensten, *Tankar om skogars skötsel* (Stockholm 1752) ark 1; Hedin (1754) s. 125; Hederström (1757) s. 282–284; Nils Palmstjerna, "Anmärkingar om kolmilor", *KVAH* (Stockholm 1758) s. 215; Runeberg (1758) s. 157; Fischerström (1761) s. 240, 241; Lidbeck (1766) s. 15–18, 26; Modéer (1767) s. 191–192; [Okänd] (1769) s. 266–268; Låstbom (1770) s. 23–24, 27–28; Pehr Wäsström, *Tal om skogs, i synnerhet bräders, besparing vid byggnader* (Stockholm 1774) s. 14; KPSHJ vol. 1 (2001) s. 72, 214; KPSHJ vol. 3 (2001) s. 18, 42. Lindqvist (1984) s. 89–90, 92. Om moralisering kring resursutnyttjande, se Sörlin (1991) s. 73–74. Citatet ur Palmstjerna (1758) s. 215.

23. Carl Linnaeus, "Handling om skogars plantering", *KVAH* (Stockholm 1748) s. 267–268; Hårleman (1749) s. 1, Appendix s. 10–11; Faggot (1750) s. 144; Rosensten (1752) ark. 4; Lidbeck (1766) s. 11–12, 15, 23; [Okänd] (1769) s. 261–262, 266–268; Låstbom (1770) s. 25–26; KPSHJ vol. 2 (2001) s. 63. Citat från [Okänd] (1769) s. 268.

förlegat, dels visa att de präglades av okunskap, seg traditionalism och oförmåga att ta till sig nya rön.²⁴ Allmogens skogspraktiker blev konkreta bevis på deras oförmåga att förstå skogens resurspotential och att deras skogsinnehav direkt hotade skogsresursen.

Tanken om hur skogen förslösades på allmogen återkommer i hur skogsmark omvandlades till jordbruksmark. Detta var en landskapsomvandling som hade sin rot i bondens dåliga omdöme och begär efter ett överflöd av säd och spannmålsfält, samt deras utpräglade hat mot skogen och enskilda trädarter. På så sätt blev även kulturlandskapets beskaffenhet en arena för att gestalta varför den egensinnige bonden i nationens och hushållningens intresse måste underkastas vetenskapsrönen.²⁵ I en tid då överheten talade sig varm om att främja den inhemska spannmålsproduktionen kan det verka motsägelsefullt att de ondgjorde sig över bondens vilja att bryta ny mark. Detta ska inte ses som en inkonsekvens, utan snarare som en kontextbundenhet; när det angick skogen gav det ytterligare argument för att beskriva bondens envetna karaktär.²⁶

24. Kalm (1748) s. 199–200; Linnaeus (1748) s. 269; Rudenschöld (1748) s. 10, 37, 38; Hårleman (1749) s. 7–22, 55–59, 92–98, Appendix s. 2–3, 8–10; Faggot (1750) s. 139–142; Rosensten (1752) ark. 1–2; Jacob Wennerstedt, "Beskrifning på tvenne slags jord-vallar [...]", *KVAH* (Stockholm 1755) s. 301; Sven Rinman, "Beskrivning på Hammarbyggnads förbättring [...]", *KVAH* (Stockholm 1758) s. 19; Pehr Adrian Gadd, *Berättelse om vilda träns plantering* (Stockholm 1759) ark. 2–3; Eric Gustaf Lidbeck, *Tal om Skånska plantager* (Stockholm 1755) s. 11–12; Lidbeck (1766) s. 6–7, 10–14; Modéer (1767) s. 191–192; [Okänd] (1769) s. 261, 264–266. s 269; Låstbom (1770) s. 25–26; Wäsström (1774) s. 5; Pehr Bernhard Berndes, "Försök att använda brännbar Alunskifer [...]", *KVAH* (Stockholm 1802) s. 91–92; KPSHJ vol. 1 (2001) s. 72, 97, 176, 216; KPSHJ vol. 2 (2001) s. 63, 249; KPSHJ vol. 3 (2001) s. 18, 42. För landshövdingarnas omdömen om skogstillståndet, se Heckscher (1949) vol 2:1, s. 297–303. Se även Urban Hiärne, *En lifjen oekonomisk skrift om wedhsparande...* (Stockholm 1696) s. 3. Citatet ur Hårleman (1749) s. 7 och ur Faggot (1750) s. 140.

25. Cederhielm (1740) s. 17–19; Mårten Triewald, "Anmärkningar vid utländske frukt- och andra trädsk planterande i Sverige", *KVAH* (Stockholm 1740) s. 204ff; Linnaeus (1748) s. 264–269; Rudenschöld (1748) s. 11–12, 20–21, 40–46; Hårleman (1749) Appendix s. 10–11; Faggot (1750) s. 138–148; Rosensten (1752) ark 5, 7; Carl Linnaeus, "Tankar om nyttiga växters planterande på de lappiska fjällan", *KVAH* (Stockholm 1754) s. 182–189; Carl Fredric Nordenschild, "Rön om kärnträdet och ytan i tall- och furuträn", *KVAH* (Stockholm 1758) s. 90–96; Gabriel Polhem, *Tal om de i landet befintliga byggningsämnen* (Stockholm 1760) s. 7–9; Zacharias Westbeck, *Om skogars och bränns fulla besparing [...]* (Stockholm 1760) s. 9–10; Fischerström (1761) s. 238–241; Lidbeck (1766) s. 11, 25–30; [Okänd] (1769) s. 263–268; Nils Collin, "Förslag af några Nord-Americas träd, som äro särdeles värde att i Sverige odlas", *KVAH* (Stockholm 1822) s. 295–326. KPSHJ vol. 1 (2001) s. 205. Se även Jacob Strang, *Några försök om skogsplanteringen* (Stockholm 1749); Eric Gustaf Lidbeck & Pehr Adrian Gadd, *Berättelse om vilda träns plantering* (Stockholm 1759); Johan Leche, *Underrättelse, om vilda trädsk & buskars plantering* (Stockholm 1764); Peter Jonas Bergius (Stockholm 1786) *Tal om frukt-trädgårdar*.

26. Högberg (1961) s. 137–138, 156–158, 164–165; Lindroth vol. 1:1 (1967) s. 230; Eliasson (2002) s. 67–129; Runefelt (2005) s. 49–55; Runefelt (2008) s. 29.

Kritiken omfattade även allmogens konsumtion av träresurser, vilket gjorde att den samlade kritiken avsåg allt från skötseln av skogsmark till hur bönderna nyttjade den färdiga produkten. Det stora antalet torp- och gårdsbyggnader utgjorde ett särskilt slukhål för skogsresursen då de felade i både konstruktion, underhåll och uppvärmning. Bland byggnaderna fick den "skogsfrätande" badstugan utstå särskilt stark kritik, då den lyckades förena stor vedkonsumtion och benägenhet att ruttna med en eldfängdhet som hotade att antända både huvudbyggnader, byar och städer. Därtill ägde vart hushåll en egen bastu i stället för att byn ägde en gemensam.²⁷ Oavsett vilken av allmogens virkeskonsumerande praktiker som hamnade under luppen dömdes allt från gärdesgårdar och träbroar till eldstickor och husbehovsslöjd ut av överheten som skogsödande.²⁸

Denna polemiska förklaringsmodell möjliggjorde att bonden kunde pekats ut som det enskilt största hotet mot de svenska skogarna; en klangbotten som även möjliggjorde ett förebud om att en total samhällskollaps var att vänta om skogstillståndet inte åtgärdades. Bristen på virke skulle utan tvivel påverka bergsbruk, manufakturver, befästningsverk samt handels- och örlogsflotta, men hotade också i förlängningen att få allvarliga ekonomiska och säkerhetspolitiska konsekvenser. För att ytterligare betona allvaret knöts skogsödadet in i en större europeisk och historisk kontext med varnande exempel.²⁹ Denna klangbotten möjlig-

27. Cederhielm (1740) s. 13; Rudenschöld (1748) s. 10; Hårleman (1749) s. 93, Appendix s. 10; Rosensten (1752) ark. 2; Runeberg (1758) s. 157; Westbeck (1760) s. 11–12; Jacob Gripenstedt, *Ritning och beskrifning på tork-ugnar* (Stockholm 1765) s. 16–21; Lidbeck (1766) s. 18–22; Låstbom (1770) s. 17–18, 27–28; Peter Wäsström, "Beskrifning på en, til allmänt husbehof inrättad [...] Torkplåt, i stället för Badstugor", *KVAH* (Stockholm 1772) s. 362–363; Wäsström (1774) s. 5–8; KPSHJ vol. 1 (2001) s. 63; KPSHJ vol. 2 (2001) s. 232, 249; KPSHJ vol. 3 (2001) s. 33. Citatet i Gripenstedt (1765) s. 16.

28. Cederhielm (1740) s. 13; Rudenschöld (1748) s. 10, 34; Hårleman (1749) s. 7–13, 21, 53–54, 87–93, 99–101, Appendix s. 2–3, 10–11; Rosensten (1752) ark. 2; Hedin (1754) s. 126–127; Hederström (1757) s. 284–285; Fischerström (1761) s. 240; Lidbeck (1766) s. 19–20; Modéer (1767) s. 191; Låstbom (1770) s. 20–21, 27; Johan Abraham Grill, "Försök med timrade gärdsgårdar", *KVAH* (Stockholm 1789) s. 57–58; Johan Eric Norberg, "Beskrifning öfver åtskilliga förbättringar vid bränvins-bränningsverktygen", *KVAH* (Stockholm 1799) s. 265; KPSHJ vol. 1 (2001) s. 72; KPSHJ vol. 2 (2001) s. 63, 85, 249.

29. Cederhielm (1740) s. 13; Rudenschöld (1748) s. 8–10, 37, 46–47, 51; Hårleman (1749) s. 14–15, Appendix s. 11; Rosensten (1752) ark. 1–2; Palmstjerna (Stockholm 1758) s. 202, 215; Gadd (1759) ark. 2–3; Polhem (1760) s. 10; Westbeck (1760) ark 3; Axel Fredric Cronstedt, "Om tillgång på ämnen för Stenhus-byggnad, och om Kalkbränning i Masugnar", *KVAH* (Stockholm 1761) s. 206; Anton von Swab, "Rön At stöpa Hus af sönderstött slag och murbruk", *KVAH* (Stockholm 1761) s. 221; Gerhard Willemot, "Bepröfvadt sätt, at bränna Tegel uti Kol-Milor", *KVAH* (Stockholm 1761) s. 308; Lidbeck (1766) s. 4, 6–9, 15; [Okänd] (1769) s. 260; Låstbom (1770) s.

gjorde även att övriga stånd konsekvent skildrades som goda skogsfrämjare. Kungen hade sedan urminnes tider sökt värna skogen genom förordningar och sökandet efter alternativa bränslekällor. Adel, präster och borgare utgjorde genom sina skogsfrämjande och skogsbesparande åtgärder lovvärda medborgerliga exempel på patriotisk plikt, vilket svarade väl mot uppmaningen om samtidens ansvar att lämna en bättre skog i arv till kommande generationer.³⁰ På så sätt skapades uppfattningar om flera skogsfrämjande aktörer, vilka förstärkte bilden av bonden som det enskilt största hotet mot skog, nation och framtid.

Med tanke på KVA- och KPS-författarnas titlar och yrken i många fall knyter dem till städer, bruk, manufaktur och storgods är det inte förvånande att förklaringsmodellen inte tillät att dessa energikonsumenter diskuterades i samma omfattning som när allmogen kritiserades. Kritiken var snarare högst indirekt och kanske till och med oavsiktlig. Som en möjlig effekt av kritikens indirekta karaktär förekommer den brett i materialet och kan inte hänvisas till särskilda personer, status- eller yrkesgrupper.³¹ Tonlägets olikhet förklaras också av att överhetens förkla-

3–4, 8; Carl Halldin, "Försökt sätt att bygga hus av kopparslag", *KVAH* (Stockholm 1771) s. 234; Christian Björklund, "Geografiska och fysiska anmärkningar gjorda på en resa från St. Petersburg [...]", i *KVAH* (Stockholm 1773) s. 196–197; Wäsström (1774) s. 4; Peter Wäsström, "Fortsättning af P Wäsströms Anmärkningar [...]", *KVAH* (Stockholm 1780) s. 310–311; KPSHJ (2001) vol. 1, s. 176, 205, 214; KPSHJ (2001) vol. 2, s. 30–31, 249.

30. Cederhielm (1740) s. 14; Rudenschöld (1748) s. 35; Härleman (1749) s. 10–11, 21, 55, 88–89, Appendix s 10–11; Faggot (Stockholm 1750) s. 141–142, 146; Jacob Strang, *Tilförlätelig beskrifning om bränne-tårff* (Stockholm 1752) s. 12; Rosensten (1752) ark 1–2, 5–6; Hederström (1757) s. 286; Gadd (1759) ark. 3; Westbeck (1760) ark 2–3, s. 9; Fischerström (1761) s. 238, 240; Lidbeck (1766) s. 4–6, 9, 24; Jacob Gripenstedt, "Malthusbyggnad varuti kan torkas rökfritt malt [...]", *KVAH* (Stockholm 1766) s. 39; [Okänd] (1769) s. 259, 265–268; Låstbom (1770) s. 1–4; Wäsström (1774) s. 3; Wäsström (1780) s. 310; Grill (1789) s. 57; Berndes (1802) s. 92, 97, 112, 124; KPSHJ vol. 1 (2001) s. 176; KPSHJ (2001) vol. 2, s. 56; KPSHJ vol. 3 (2001) s. 33, 41; Högberg (1961) s. 12–13, 165; Christensson (1996) s. 127–132; Hölz (2010) s. 439; Paul Warde, *The invention of sustainability* (Cambridge 2011) s. 161; Persson (2020) s. 99–103.

31. Anders Johan Nordenberg, "Uppgifne Rön, om kakelugnar och deras omlagning", *KVAH* (Stockholm 1739) s. 74–75; Lars Benzelstierna, "Berättelse om åtskillige nyare malm- och mineral-upfinningar [...]", *KVAH* (Stockholm 1741) s. 245; Rudenschöld (1748) s. 10; Härleman (1749) s. 9, 45; Rosensten (1752) ark 5; Tiburtz Tiburtius, "Beskrifvning av Vreta klosters socken[...]", *KVAH* (Stockholm 1755) s. 200–201; Hederström (1757) s. 283–284, 286; Rinman (1758) s. 19; Pehr Niclas Christiernin, "Berättelse Om Tackjärns-hällars nytta [...]", *KVAH* (Stockholm 1760) s. 127–128; Westbeck (1760) s. 10–11, 23; Cronstedt (1761) s. 197, 206; von Swab (1761) s. 221; Willemot (1761) s. 308; Lidbeck (1766) s. 18; Modéer (1767) s. 191–192; Samuel Schröder, "Rön om Kakelugnars förbättring [...]", *KVAH* (Stockholm 1767) s. 65–66; [Okänd] (1769) s. 266–267; Låstbom (1770) s. 11–15, 19, 28; Peter Wäsström, "Et än ytterligare försökt sätt, at torka allahanda Spannmål [...]", *KVAH* (Stockholm 1771) s. 198; Wäsström (1774) s. 14–15; Johan Fischerström, "Anmärkningar om brännortv", *KVAH* (Stockholm 1781) s. 272–275; Bern-

ringsmodell inte tillät andra skogsödande aktörer än en stereotypiserad och skogsskövlande bonde, som i egenskap av skogsbrukare placerades in i en landskapstyp – skogen – där städer, bruk, manufakturerna och herresäten inte passade in.³²

Bondeståndet tillskrev sig aldrig en roll som föröväre, utan argumenterade för att de alltid varit goda patriotiska medborgare som med sitt skogsbruk gynnade både stat och allmännytta. Orsaken till avskogningen var centralmaktens byråkratiska skrivbordslösningar och krono- och jägeritjänstemäns maktmissbruk, liksom lokala tjänstemän, borgerskap och det frälse som för egen vinnings skull utarmade skogarna på allmogens och bergslagens bekostnad.³³ I kontrast till överheten var bondeståndet mer direkt i sin kritik mot rikets ledande energikonsumenter. Särskilt brukens, manufakturernas och – i mindre omfattning – gruvornas uttag och privilegier kritiserades då de tog skog och mark i anspråk på ett sätt som inte bara hotade böndernas vandell, utan också gick mot allmännyttans princip.³⁴ Plikten att leverera virke och ved till krigsmaktens fästningsverk var ett återkommande besvär dels för att allmogen inte fick skäligen ersättning, dels för att uttaget tärde så hårt på skogsresursen att det var svårt för bönderna att tillgodose sitt eget liksom städernas bränslebehov.³⁵ Även om det är lockande att dra slutsatsen att bondeståndet enbart använde skogsödadet som svepskäl för att bli kvitt statliga påbud, beskrev de skogsbristen som både omfattande och reell. Inte minst ledde en allt glesare skog till ökad arbetsbelastning för att producera kol, ved och timmer till bruk, städer, fästningar och husbehov.³⁶

des (1802) s. 116; KPSHJ vol. 1 (2001) s. 72, 157–158, 176, 214; KPSHJ vol. 2 (2001) s. 37; KPSHJ vol. 3 (2001) s. 15. Se även Hiärne (1696) s. 1–3, 26–27; Lindqvist (1984) s. 95.

32. Högberg (1961) s. 64–75; Lindroth vol. 1:1 (1967) s. 323; Runefelt (2011) s. 50, 58–60, 76–79, 82, 242–246; Runefelt (2012) s. 84.

33. BondRP: Bd. 2 (1731) s. 211, 214–215, 233, 235, 244–245, 249; Bd. 4 (1741) s. 313, 326–327; Bd. 5 (1743) s. 619–620; Bd. 6 (1747) s. 787, 794, 803, 819, 836, 837; Bd. 7 (1751) s. 319, 322, 325, 329, 335, 347; Bd. 8 (1761) s. 804, 810, 819, 829, 832; Bd. 10 (1765) s. 858, 860; Bd. 11 (1769) s. 691. Jfr med Bäck (1984) s. 57, 82, 98–99; Eliasson (2002) s. 87–92, 108–28.

34. BondRP: Bd. 4 (1741) s. 331; Bd. 5 (1743) s. 620; Bd. 6 (1747) s. 812, 819, 823, 833, 836, 837; Bd. 7 (1751) s. 326, 329, 347; Bd. 8 (1761) s. 810, 853; Bd. 10 (1765) s. 860, 89; Bd. 11 (1769) s. 680; Bd. 12 (1772) s. 861.

35. BondRP: Bd. 5 (1743) s. 614–615; Bd. 6 (1747) s. 801, 823; Bd. 7 (1751) s. 341, 355, 365; Bd. 8 (1761) s. 842; Bd. 11 (1769) s. 657.

36. BondRP: Bd. 2 (1731) s. 230, 235; Bd. 6 (1747) s. 796, 801; Bd. 7 (1751) s. 341; Bd. 8 (1761) s. 842.

Även skogslagstiftningen hade enligt bondeståndet långtgående negativa konsekvenser på landets ekonomi. Påbudet att svedjning och gethållning inte fick förekomma i bergslagens skogar var en åtgärd som hotade att försvåra kolningsarbetet och därmed minska mängden träkol till gruvnäringen, då jordbrukspraktikerna var viktiga källor för spannmål, livsmedel och kläde. Svedjning var därtill en förutsättning för att hela landet skulle kunna odlas upp och bli självförsörjande på spannmål, vilket spåddes reducera utströmningen av svenskt kapital på spannmålsimporten samt minska antalet ödehemman. Gethållning å sin sida försvarades med att getterna inte skadade skogsresursen, utan att skogsmaterial utan värde för manufaktur, bruk och handel. Därmed visade bondeståndet att getterna inte konkurrerade om skogsresursen, utan snarare var ett ypperligt boskapsdjur som städade skogen på skräp, och i gengäld gav förädlade produkter såsom läder, kött, mjölk och ost. Både svedjande och gethållning framhölls därmed äga allmännyttiga och hushållsekonomiska fördelar då de gynnade gruvnäringen och den svenska järnexporten, jordbruksoptimering, ökad nationell självförsörjning och handelsbalans samt nyodling.³⁷ Förutom att visa sig vara fullt kapabla att ombesörja ett statsnyttigt och optimerat skogsbruk så länge som lokala tjänstemän höll sig undan, höjdes även kritik mot påbud och restriktioner som angavs vara rent kontraproduktiva för främjandet av skogen. Pålagor om vägpållning och byggandet av kostsamma träbroar kritiserades som skogsödande, medan vägarnas stensättning och färjelägen ansågs som skogsbesparande och allmännyttiga.³⁸

Ingen av aktörerna förnekade på något sätt skogsbristens legitimitet, men de fann olika orsaksförklaringar till den. Överheten beskyllde bönderna för ett oprofessionellt skogsbruk samt ett egennyttigt och slösaktigt virkesnyttjande som hotade landets välfärd. Bönderna å sin sida beskyllde överheten för en verklighetsfrånvärd skogspolitik, vars byråkratiska skrivbordslösningar och övernitiska tjänstemän hotade både skog, skogsbrukare och den nationella ekonomin.

37. BondRP: Bd. 2 (1731) s. 211, 217; Bd. 4 (1741) s. 318–319, 331; Bd. 6 (1747) s. 812; Bd. 8 (1761) s. 794. Runefelt (2005) s. 49–55; Runefelt (2008) s. 28–32.

38. BondRP: Bd. 2 (1731) s. 233, 244–245; Bd. 4 (1741) s. 313, 326–327; Bd. 5 (1743) s. 620; Bd. 6 (1747) 801; Bd. 7 (1751) s. 322, 341, 355; Bd. 8 (1761) s. 802, 804, 819, 829, 842; Bd. 10 (1765) s. 858, 922; Bd. 11 (1769) s. 657, 718.

Markägande och skogsoptimering

I det föreställda hotet om skogsbrist låg dock även lösningen som kunde rädda framtiden. Enligt överheten skulle skogsskövlingen upphöra genom att bland annat optimera skogsbruksmetoderna, introducera re-sursalternativ och ställa all tillgänglig mark till kronans förfogande. För att skapa en ny sorts produktionskog inhämtades rön från kontinenten och i synnerhet från de tyska staterna. För att öka virkesmängden skulle inte enbart den befintliga skogsproduktionen förnyas, utan även skogen i rikets norra delar skulle exploateras genom att flottleder sprängdes ur samt att fjällviddernas onyttiga "ödemark" uppodlades med skog. Rätt använd ansågs den gudagivna skogen som tidigare tjänat landet väl göra Sverige till en av världens stormakter.³⁹

Allmänningar och utmark sticker i återkommande fall ut som ett tydligt hot mot skogen hos KVA och KPS, då själva ägandeformen ansågs främja ett egenyttigt och kortsiktigt skogsuttag. Botemedlet mot detta var storskifte så att var by och person blev tilldelad egen skogsmark. Privat ägande förutspåddes ge incitament för att ta hand om den egna skogen, vilket i sin tur gav förutsättningar för skogen att återhämta sig.⁴⁰

För att ge staten mer handfasta verktyg för att främja skogshushållningen föreslogs upprättandet av ett skogskollegium samt att kronan tilläts omfördela markresursen genom expropriering, vilket ansågs gynna nybyggande och skatteuppbörd samt att skog utan ägare återgick till staten. Som en utveckling av dessa tankar yrkade lantmäteridirektören Jacob Faggot på att privata skogsbolag skulle tillåtas bedriva och

39. Cederhielm (1740) s. 12–19; Linnaeus (1748) s. 264–269; Rudenschöld (1748) s. 8–10, 36–37, 40–44, 46, 51, 54; Hårleman (1749) s. 3; Faggot (1750) s. 143–147; Strang (1752) s. 12; Rosensten (1752) ark. 1–5, 7; Alexander Funck, "Rön Angående Harts och dess tilredning", *KVAH* (Stockholm 1754) s. 101; Linnaeus (1754) s. 182–188; Lidbeck (Stockholm 1755) s. 3, 11–13; Nordenschöld (1758) s. 94–95; Palmstjerna (1758) s. 202; Gadd (1759) ark 3; Polhem (1760) s. 5–7, 9–12; Westbeck (1760) s. 11; Lidbeck (1766) s. 4–5, 25–27; Gripenstedt (1766) s. 38; [Okänd] (1769) s. 258, 262; Låstbom (1770) s. 1–2, 8, 13–15, 28; Wäsström (1774) s. 4; Fischerström (1781) s. 255–256, 278; Collin (Stockholm 1822) s. 295–326; KPSHJ vol. 1 (2001) s. 176, 205; KPSHJ vol. 2 (2001) s. 63; KPSHJ vol. 3 (2001) s. 17, 18, 42; Högberg (1961) s. 180; Lindroth vol. 1:1 (1967) s. 321; Runefelt (2005) s. 53–55, 73–74; Hölzl (2010) s. 435–436; Julia Nordblad, "Time for politics", *European journal of social theory*, vol 20:1 (2017) s. 172–173; Warde (2017) s. 119–122; Persson (2020) s.74. Citatet ur Linnaeus (1754) s. 182.

40. Rudenschöld (1748) s. 35; Hårleman (1749) s. 9–11; Rosensten (1752) ark. 3; Hedin (1754) s. 125–126; Wennerstedt (1755) s. 301–302; Hederström (1757) s. 282–283, 286; Runeberg (1758) s. 157; Wijkström (1759) s. 257; Lidbeck (1766) s. 6–7, 16, 24; Modéer (1767) s. 191; Låstbom (1770) s. 16–24; Daniel Brusenius, "Försök til en Beskrifning öfver Löt och Alböke Församlingar [...]", *KVAH* (Stockholm 1776) s. 39. Se även Heckscher vol. 2:1 (1949) s. 313.

reglera långsiktigt skogsbruk. Ledamöterna förväntades vara stora markägare som kunde implementera ett strikt reglemente på underlydande jordbrukare, inklusive kronohemman. Det är tydligt att nya former av markägande ansågs kunna rädda skogen och samtidigt optimera skogsbruket för högre avkastning. Lika tydligt är det dock att förslagen avsåg att gynna en markägande elit medan allmogen i allmänhet skulle förlora rätten att bruka skogen. Plantagedirektören Erik Gustaf Lidbeck hävdade till och med att allmänningarna borde säljas åt den högstbjudande hemmansbrukaren. Att med markreformer tvinga bort vårdslösa skogsbrukare – det vill säga bönder i gemen – från skogarna och ut på åkrarna var något som var helt i linje med samtida hushållsekonomiska tankar där överheten ansågs bättre beskaffad än bonden på att optimera markens och skogens potential.⁴¹ En bonde bakom plögen främjade därtill inte bara skogsresursen, utan även att ståndssamhällets ordning bevarades.

För att få uppslag på hur en ny, hushållsekonomiskt nyttig och produktionsoptimerad skog skulle kunna skapas publicerade KVA och KPS skrifter samt utlyste flera pristävlingar på ämnet. Den skog som frammanades i skrifterna var skapad, tillrättalagd och i alla avseenden planterad. I denna nyttiga skog skulle bara ett särskilt urval av inhemska och utländska träd främjas, vilka skulle planteras på den mark som ansågs vara bäst lämpad för varje art. Timmerskog av tall och gran premierades följt av ek, björk och bok. Plantering och förnygring fick inte ske från träd ”som är för unga, för gamla eller vanskapta, utan av frodväxta raka och mogna träd” som kunde växa tätt tillsammans, vilket skulle öka vinsten per areal. Genom att gallra bort det som ansågs som dåliga träd försäkrade sig skogsägaren om en fröbank som gav det timmermarknaden efterfråga.⁴²

41. Kalm (1748) s. 198–200; Rudenschöld (1748) s. 35–37; Faggot (1750) s. 142–148; Lidbeck (1766) s. 6, 7, 34; KPSHJ vol. 1 (2001) s. 176; KPSHJ vol. 3 (2001) s. 18. Högberg (1961) s. 12–14, 105, 165, 262; Lindroth vol. 1:1 (1967) s. 231–232; Runefelt (2011) s. 184–185, 195.

42. Cederhielm (1740) s. 14–19, 23; Linnaeus (1748) s. 264–269; Rudenschöld (1748) s. 37, 41–44, 46; Hårleman (1749) s. 3; Faggot (1750) s. 141–147; Rosensten (1752) ark. 2–4, 7; Funck (1754) s. 96, 101; Linnaeus (1754) s. 182–188; Nordenschöld (1758) s. 94; Rinman (1758) s. 19; Polhem (1760) s. 5–7, 9–12; Lidbeck (1766) s. 25–27; [Okänd] (1769) s. 262; Wäsström (1774) s. 4; Collin (1822) s. 295–326; KPSHJ vol. 1 (2001) s. 13, 176, 205, 208, 215; KPSHJ vol. 2 (2001) s. 58, 68–69, 103, 232; KPSHJ vol. 3 (2001) s. 18, 42. Sörlin (1991) s. 61–64, 71–81; James C. Scott, *Seeing like a state* (Yale 1998) s. 11–18; Alfred W. Crosby, *Den ekologiska imperialismen* (Stockholm 1999) s. 89–92, 104–110, 152, 157, 217. KPS utlyste tre pristävlingar 1770–1816 medan KVA utlyste fyra 1765–1807. Nordin-Pettersson (1959) s. 454–482; Högberg (1961) s. 253–258, 267. Överheten

För att sprida och bevara den planterade skogens evangelium skulle allmogen och särskilt deras barn skolas till goda skogsbrukare, trädgårdsmästare och skogvaktare. Den nyttiga skogen förutsatte att rätt kunskap om naturen och skogen spreds från överheten till skogsbrukarna genom skolmästare och klockare. I sina respektive journaler tillhandahöll KVA och KPS kunskapen och uppmanade samtidigt till nya skogspraktiker genom utlysta pristävlingar och utdelandet av hedersbelöningar.⁴³ Skogsplanteringen spridning handlade därför även om kunskapsoptimering där nästa generation skogsbrukare, förskonade från föräldrarnas vanföreställningar, skulle sätta fröna till den rationellt ordnade och nyttiga skogen.

Krav på att allmogen och skogsägare skulle tvingas att plantera träd var ett återkommande förslag. För de som bildade skogsbolag skulle det vara en skyldighet att "årligen samla goda träfrön", införskaffa kunskap om vilda trädskogsplantering samt "årligen plantera ett visst antal ekar och vissa andra slags vilda löv- och frukt bärande träen". För att ytterligare motivera plantering av skog föreslogs en belöning medelst "silverpenning eller något annat hederstecken", vilket var något som särskilt KPS använde sig av för att uppmantra till skogsbesparande åtgärder. Mer radikala förslag förekom, såsom att nya egendomsägare borde vara förpliktigade att plantera träd, liksom att drängar skulle avkrävas att plantera "6, 10 a 20 stycken ek eller bokträen" innan de tilläts ingå äktenskap.⁴⁴

Att bondeståndet inte skulle ägt nödvändig kompetens för att stävja skogsöndandet var ett argument som de tydligt avvisade med hänvisning till att de alltid tillgodosett handelns och krigsmaktens virkesbehov samtidigt som ett mer optimerat marknyttjande samt hållbart och hushållsekonomiskt skogsbruk bedrevs. Det fanns därför inget behov för staten att utbilda planteringsexperter som skulle lära skogsbrukarna något som de redan ägde mer kunskap om. Lösningen på skogsbristen

argument om trädskogsförädling har likheter med hur jordbruket skulle optimeras. Se Runefelt (2011) s. 105–119. Citat ur Cederhielm (1740) s. 23.

43. Rudenschöld (1748) s. 43; Rosensten (1752) ark. 5; Lidbeck (1766) s. 27–32; Låstbom (1770) s. 9, KPSHJ vol. 1 (2001) s. 195, 205, 214, 216; KPSHJ vol. 3 (2001) s. 18; Lindroth vol. 1:1 (1967) s. 319–321; Högberg (1961) s. 12–14, 102, 105, 158–159, 253–258, 267; Nordin-Pettersson (1959) s. 454–482. Om ståndspersonen som förebild, se Runefelt (2005) s. 162; Runefelt (2011) s. 113–119; Runefelt (2012) s. 83–88.

44. Faggot (1750) s. 145, 147–148; Rosensten (1752) ark. 3–4; Hederström (1757) s. 285–286; KPSHJ vol. 1 (2001) s. 214; KPSHJ vol. 2 (2001) s. 69; KPSHJ vol. 3 (2001) s. 42; Högberg (1961) s. 157, 171–181, 194. Citat ur Faggot (1750) s. 145; Rosensten (1752) ark 3–4.

var snarare större självständighet i relation till de statliga agenterna och restriktionerna, liksom skäligen ersättning för skogsarbetet.⁴⁵ Med tanke på hur bondeståndet argumenterade för rådande verksamheter utifrån hävd och underströk sin speciella kompetens är det föga förvånande att de ansåg att utmarkerna skulle delas upp i privata lotter för att främja ”skogarnes conservation, befredande och upphielpande”.⁴⁶ Det privata ägandet och den egna skötseln om skogen angavs äga klara fördelar om centralmakten bara kunde ha förtroende för skogsbrukarnas kompetens.

Virkeskonsumtionens optimering

Diskussionen om hur skogsödadet skulle avhjälpas omfattade även reduktion av virkeskonsumtionen. Denna kan delas upp i två kategorier som utgår ifrån 1) förslag på optimerad och skogsbesparande energiutvinning, produktionsmetoder samt byggnadskonstruktioner, och 2) alternativa material för energi och byggnation. Energiuttagets vedreducering skulle ske medelst effektivare värmesystem i hushållen, nya sätt att torka spannmål på och föreningen av flera energikrävande arbeten till en och samma bränslehärd. Grundprincipen var att med nya och förbättrade värmesystem maximera energiuttaget ur en mindre mängd bränsle samt att värmeenergin från hushåll och manufaktur skulle tas till vara för fler ändamål. Ett återkommande förslag var att med gemensamma värmesystem ta till vara energin från hushåll, smedjor och manufaktur för att värma flera bostäder. Det kom även förslag på att koncentrera flera sysslor till samma värmekälla, såsom kalkbränning vid mas- och smältugnar, tegelbränning i kolmilan och kötttrökning i malthusen. Från 1739 kom allt fler förslag på nya kakel-, järn- och tegelugnar med effektivare energiutvinning per bränslevolym, vilka förutsågs kunna spara så mycket som 30–90 procent av det tidigare konsumerade bränslet. För att främja fler initiativ för energi- och resurseffektiva värmesystem utlyste KVA pristävlingar på ämnet åren 1792, 1809 och 1813.⁴⁷

45. BondRP: Bd. 2 (1731) s. 211, 214–215, 233, 235, 244–245, 249; Bd. 4 (1741) s. 313, 326–327; Bd. 5 (1743) s. 619–620; Bd. 6 (1747) s. 787, 794, 803; Bd. 7 (1751) s. 319, 322, 325, 335; Bd. 8 (1761) s. 804, 819, 829, 832; Bd 10 (1765) s. 858; Bd 11 (1769) s. 691.

46. BondRP Bd. 2 (1731) s. 211, 237. Jfr med Bäck (1984) s. 82–87; Höberg (1961) s. 158–159; Claréus (2002) s. 41. Citatet ur BondRP Bd. 2 (1731) s. 237.

47. Nordenberg (1739) s. 71–78; [Okänd], ”Påminnelser”, *KVAH* (Stockholm 1739) s. 32; Carl Wilhelm Cederhielm, ”Påminnelse om Kalkbränneriernes förbättrande”, *KVAH* (Stockholm 1740) s. 201–203; Nils Brelm, ”Beskrifning öfwer et nyt Sätt på Kakelugnar”, *KVAH* (Stockholm 1741) s. 271; Anders Johan Nordenberg, ”Anledning til låtskillige ofelbara närings- och hjelpe-

Spannmålstorkningens bränslebesparing genererade en mängd förslag, såsom mer bränsleeffektiva torkugnar och torkhus som tog till vara värmeenergin från bruks-, manufaktur- och hantverkshärdar. Med gemensamma centraltorkhus ansågs inte enbart bränsleåtgången minska samtidigt som torkningskapaciteten ökade, utan den byggde dessutom bort incitamentet för den enskilda bonden att torka spannmål i den egna "skogsfrätande" badstugan.⁴⁸

Genom att professionalisera och rationalisera metoderna för kolning och tjärbränning skulle de gamla förlösande praktikerna fördrivas, vilket för kolningens del blev ämne för en pristävling i KVA:s regi 1766.⁴⁹ Optimeringsivern var påtaglig när det kom till produktion av byggvirke. Det diskuterades dels att timret kunde förberedas och klyvas så att det blev mer långlivat, dels att virket alltid skulle sågas ut för att reducera träsvinn. Genom mönstring av landets sågkvarnar skulle man få bort de som tog mer än grannskapets virkesbehov, och med finare sågklingor skulle fler bräder per stock produceras än tidigare. Detta skulle resultera i att mer byggvirke kunde tas ur skogen samtidigt som en högre andel skog besparades, samt att exportintäkterna från byggvirke ökade. Även sågspånnet skulle tas till vara för att dryga ut gödsel och för att användas som fyllnadsmaterial till vägar.⁵⁰

medel uti hushållningen [...]”, *KVAH* (Stockholm 1741) s. 215; Faggot (1750) s. 146; Christiernin (1760) s. 127–128; Axel Fredrik Cronstedt, ”Ytterligare anmärkningar, om Järn-hållars nytta [...]”, *KVAH* (Stockholm 1760) s. 130; Westbeck (1760) s. 10, 19–21, 23; Cronstedt (1761) s. 205, 207; von Swab (1761) s. 220; Willemot (1761) s. 308; Sven Rinman, ”Rön Om Drag-ugnarns förbättring [...]”, *KVAH* (Stockholm 1764) s. 116–123; Gripenstedt (1765) ark 2, 16–17; Gripenstedt (1766) s. 30; Lidbeck (1766) s. 28; Carl Johan Cronstedt, *Beskrifning på ny inrättning af kake-ugnar til weds besparing* (Stockholm 1767) ark 2–3; Schröder (1767) s. 64–66; Låstbom (1770) s. 19–20; Carl Gustaf Sjösten, ”Anmärkningar om Eldstäder [...]”, *KVAH* (Strängnäs 1807) s. 236, 248–250; Norberg (1799) s. 261–266; KPSHJ vol. 1 (2001) s. 177, 214, 218, 220, 253; KPSHJ vol. 2 (2001) s. 26, 103, 167–168, 201, 237–238, 249; KPSHJ vol. 3 (2001) s. 18, 22, 25. Nordin-Pettersson (1959) s. 468–469, 482, 484. Se även Hiärne (1696) s. 16–53.

48. Westbeck (1760) s. 12–14, 19; Gripenstedt (1765) s. 13–16, 20–24; Gripenstedt (1766) s. 25–26, 32; Peter Wäsström, ”Försökt sätt, at torka Spanmål vid Smedjehärdar”, *KVAH* (Stockholm 1767) s. 273–278; Peter Wäsström, ”Beskrifning På den vid Leufstad Bruk [...]”, *KVAH* (Stockholm 1769) s. 281; Wäsström (1771) s. 194, 197–198; Wäsström (1772) s. 362, 368–369; Leonhard Horneman, ”Beskrifning på en Tork-ugn [...]”, *KVAH* (Stockholm 1775) s. 314; KPSHJ vol. 2 (2001) s. 33, 89, 241. Citatet ur Gripenstedt (1765) s. 16.

49. Anonym, ”Anmärkningar om res-mils kolning”, *KVAH* (Stockholm 1750) s. 238. Rosensten (1752) ark. 4; Palmstjerna (1758) s. 204, 215, Låstbom (1770) s. 24–25; Nordin-Pettersson (1959) s. 455; KPSHJ vol. 1 (2001) s. 218; KPSHJ vol. 2 (2001) s. 23.

50. Rudenschöld (1748) s. 30, 39; Härleman (1749) s. 71–72; Rosensten (1752) ark. 4; Nordenschöld (1758) s. 94; Lidbeck (1766) s. 28; Låstbom (1770) s. 27; KPSHJ vol. 1 (2001) s. 121. Lindqvist (1984) s. 89–93.

För att reducera åtgången av byggnadsvirke ansågs nya konstruktionsmetoder kunna spara hela tre fjärdedelar av virket. De stränga husesynerna sågs som onödigt skogstärande då bostäder i stället kunde restaureras. För att öka virkets livslängd skulle det impregneras eller rappas. Utifrån idén om att allmogen var den värsta skogsödaren var det främst böndernas byggnader som var i behov av förbättring; endast två författare uppmärksammade hur bruksbyggnader kunde förbättras för att spara skog.⁵¹

Konsumtionen av skogsprodukter skulle även ersättas med alternativa material för bränsle och byggnader, vilket visar hur hela samhället och alla resurser skulle engageras för att angripa skogsödandet. Brännved utgjorde hela nio tiondelar av den totala virkesproduktionen under förindustriell tid, så för att på riktigt tackla bränsleaspekten av skogsbristen behövdes alternativ till ved. Detta är sammanhanget som förklarar varför KVA 1769 utlyste en pristävling för att utröna vilka bränslen som med minsta kostnad och störst nytta kunde användas för värme. I det analyserade materialet skönjs en tydlig tendens att omvärdera rester, spill och avfall från manufaktur och djurhållning till bränsle, liksom att skogen och naturen gick att städa på outnyttjade resurser. En artificiellt planterad skog städad på undervegetation och naturskräp rimmade dessutom väl med samtida föreställningar att naturen kunde och skulle ordnas till ett kulturlandskap.⁵² Torvmossarnas potential hade uppmärksammats redan under 1600-talet och förutsågs efter holländskt mönster kunna tjäna som bränslesubstitut för ved och träkol i hushållens, brukens och

51. Christopher Polhem, "Tankar om Hus-Bygnad", *KVAH* (Stockholm 1739) s. 138–159; Johan Julius Salberg, "Sätt, att medelst vitriol förvara trädväggar [...]", *KVAH* (Stockholm 1744) s. 285–28; Nordenschöld (1758) s. 94; Cronstedt (1761) s. 197, 200–207; Willemot (1761) s. 308; Lidbeck (1766) s. 21, 22, 28; Låstbom (1770) s. 17–18, 27–28; Reinhold Rückerschöld, "Nytt sätt, att med rappning bekläda gamla trähus", *KVAH* (Stockholm 1780) s. 205, 208; Wäsström (1780) s. 310; KPSHJ vol. 1 (2001) s. 72, 91, 94, 99–100, 104, 121, 133, 139, 178, 214, 239, 256. KPSHJ vol. 2 (2001) s. 6–7, 8, 26, 59–60, 81, 104, 177, 193, 204, 242, 249, 252; KPSHJ vol. 3 (2001) s. 15, 22. Om bruksbyggnaders förbättrande, se Rinman (1758) s. 19; KPSHJ vol. 1 (2001) s. 188.

52. Linnaeus (1748) s. 269; Lidbeck (1766) s. 31–32; Nordenberg (1741) s. 210–215; Hedén (1754) s. 126; Cronstedt (1760) s. 130; Westbeck (1760) s. 21; Fischerström (1761) s. 239; Gripenstedt (1765) s. 22; Hårleman (1749) s. 72–73; Gripenstedt (1766) s. 26, 38; Modéer (1767) s. 191–192; Sjösten (1807) s. 249; KPSHJ vol. 1 (2001) s. 218; KPSHJ vol. 2 (2001) s. 13, 23, 56–58, 232; Nordin-Pettersson (1959) s. 460. Se även Hiärne (1696) s. 9–14. Om den tidigmoderna natursynen, se Johannisson, "Det sköna i det vilda", i Frängsmyr (red.), *Paradiset och vildmarken* (Stockholm 1984) s. 15–63; Om tidigmodern bränsleåtgång, se Radkau (2012) s. 19; Örjan Kardell, *Hägnadernas roll för jordbruket och byalaget 1640–1900* (Stockholm 2004) s. 220–221, 224; Lars Kardell, *Häradsallmänningarnas historia* (Örebro 2020) s. 7, 16–17. Om frihetstida tankar om att spara resurser, se Runefelt (2005) s. 67–69.

manufakturernas härdar, samt som byggnadsmaterial för hägnader och hus. Torvproduktionen gav därtill möjlighet att sätta sysslösa i arbete, vilket var ytterligare en av mossarnas och kärrens nyttoaspekter. Liksom med skogen hotade allmogens utvinningspraktiker att utarma och förstöra torvmossarna varför hanteringen måste professionaliseras.⁵³ Att torv diskuterades i förhållandevis ringa grad berodde troligen på att våtmarken tagits i anspråk i överhetens uppodlingsprojekt, vilket förklarar varför vissa författare kritiserade nyttjandet av torv som byggmateriel och bränsle.⁵⁴ Som bränslealternativ ansågs även inhemska stenkols- och alunskifferfyndigheter kunna gagna hushåll, manufakturer, exporten och möjligheten att sätta landets sysslösa i arbete.⁵⁵

Principen att i skogsbesparingens och hushållsekonomins namn vända på varje stock och sten för att nyttja varje tillgriplig resurs går igen när det gällde att använda outnyttjade sten- och tegelmaterial för byggnadskonstruktioner. Sten ansågs vara ett så ypperligt alternativ till det konkurrens- och konfliktladdade virket att det 1757 utlovades skattefrihet under 20 år till den som uppförde sitt hus i sten. Från 1762 instiftade KPS en särskild medalj för att uppmuntra uppförandet av stenhus, och enskilda bönders skogsbesparande gärningar uppmärksammades under riksdagar. Förutom att allmogens och landsortens byggnader skulle uppföras i sten i takt med att byggnadsvirket behövde ersättas påtalades även att rusthåll, sätesgårdar och stadshus borde byggas i sten och tegel. Att uppföra infrastruktur såsom broar och milstolpar i sten ansågs också som högst fördelaktigt. KPS lät till exempel 1796 utfästa en

53. Hiärne (1696) s. 8–9; Benzeltierna (1741) s. 245; Nordenberg (1741) s. 210–211, 215; Jacob Faggot, "Jämförelse Mellan Veds och Brän-torfs verkan [...]", *KVAH* (Stockholm 1748) s. 279, 286; Rudenschöld (1748) s. 39; Härleman (1749) s. 45, 97b; Faggot (1750) s. 146; Strang (1752) ark 2, s. 3, 11–12; Cronstedt (1761) s. 207; Fischerström (1761) s. 241; Gripenstedt (1765) s. 22; Gripenstedt (1766) s. 26; Lidbeck (1766) s. 28; Fischerström (1781) s. 255–256, 272–278; Berndes (1802) s. 97; Sjösten (1807) s. 249; Erik Ruuth, *Tal om Skånska Stenkolsverket* (Stockholm 1813) s. 11; KPSHJ vol. 1 (2001) s. 97; Andreas Bolinus, *En dagbok från 1600-talet* (Stockholm 1913) s. 70. Om den frihetstida synen på sysslösa och arbete, se Runefelt (2005) s. 138–139. Om förmoderna bränslealternativ, se Kander *et al* (2013) s. 60–62, 112–113; Warde & Williamson (2014) s. 63–67.

54. Torbern Bergman, "Anledningar att tillverka varaktigt tegel", *KVAH* (Stockholm 1771) s. 212; Berndes (1802) s. 97–98; Runefelt (2008) s. 28–32.

55. Rudenschöld (1748) s. 9, 39; Härleman (1749) s. 45; Rosensten (1752) ark. 2; Berndes (1802) s. 91–100, 111–113, 116, 122, 125–127; Pehr Bernhard Berndes, "Berättelse om [...] att med brännbar Alunskifer anställa Takpanne- och Murtegelbränning [...]", *KVAH* (Stockholm 1803) s. 189, 191; Sjösten (1807) s. 249; Ruuth (1813) s. 11, 19. Se även Hiärne (1696) s. 7–8; Lindqvist (1984) s. 87.

särskild belöning för byggandet av stenbroar för att motivera materialomställningen.⁵⁶

Även om tegelhus uppmuntrades som skogsbesparande var det ett problem att tegel behövde brännas. Det inkom därför flera förslag på hur tegel kunde brännas vid andra härdar och hur torkat obränt tegel skulle eliminera bränningsprocessen. Så angeläget var det obrända teglet att det 1765 blev ämne för en pristävling i KVA:s regi.⁵⁷ Precis som restprodukter och mindre nyttjade naturresurser ansågs vara goda bränslealternativ, ansågs sprängsten, slagg, sågspån, lera, vass och näver vara överlägsna eller jämställda alternativ till byggnadsvirket.⁵⁸

Även om flera åtgärder gavs för att reducera hägnadernas skogstärande, hyllades stenhägnaden som det främsta alternativet tack vare sin väderbeständighet och att sten avlägsnades från odalägorna. I KPS prisstadgar omtalades att stengårdsgårdar skulle uppmuntras med hedersbelöningar, vilket visar på angelägenheten att ställa om hägnadskonstruktionerna från virke till sten.⁵⁹

Enligt bondeståndet förelåg det inga motsättningar mellan deras sätt

56. Cederhielm (1740) s. 13; Rudenschöld (1748) s. 10, 39; Härleman (1749) s. 2, 11–20, 87, 90–93, 100–101, Appendix s. 10; Rudenschöld (1748) s. 39; Faggot (1750) s. 145–146; Rosensten (1752) ark. 2, 4; Runeberg (1758) s. 157; Westbeck (1760) s. 11–12; Cronstedt (1761) s. 197, 200–207; Willemot (1761) s. 308; Gripenstedt (1765) s. 16, 20–21; Lidbeck (1766) s. 18–22, 28; Låstbom (1770) s. 17–18, 27–28; Wäsström (1772) s. 362–363; Wäsström (1774) s. 5–8, 15; KPSHJ vol. 1 (2001) s. 130, 151, 160, 185, 214, 218–219, 228, 232, 233; KPSHJ vol. 2 (2001) s. 23, 25, 33, 35–36, 77, 81, 232, 252–253; KPSHJ vol. 3 (2001) s. 15, 18, 33, 34. Se även Carl Johan Cronstedt, *Tal om Stenhus bygnad* (Stockholm 1741). Högberg (1961) s. 157, 171, 178–181, 194, 196; Lindroth vol. 2 (1967) s. 249–250; Karin Blent, "Stöphus, lerhus och hus av slagg", *Upplands Årsbok för medlemmarna i Upplands fornminnesförening och hembygdsförbund* (Uppsala 1998) s. 8.

57. Cronstedt (1761) s. 204–206; Willemot (1761) s. 308; Bergman (1771) s. 212; Samuel Sandel, "Anmärkning vid Hr C. Halldin's afhandling [...]", *KVAH* (Stockholm 1771) s. 241; Nordin-Pettersson (1959) s. 454–455; KPSHJ vol. 2 (2001) s. 168, 252–253; KPSHJ vol. 3 (2001) s. 33.

58. [Okänd], "Utdrag Utur Kongl. Vetenskaps Academiens dagbok för Januarii, Februarii och Mars Månader 1748", *KVAH* (Stockholm 1748) s. 74–75; Härleman (1749) s. 54; Cronstedt (1761) s. 200–205; von Swab (1761) s. 212–221; Lidbeck (1766) s. 28; Halldin (1771) s. 234–240; Sandel (1771) s. 241; Wäsström (1774) s. 15; Rückerschöld (1780) s. 216; Fischerström (1781) s. 273; KPSHJ vol. 1 (2001) s. 63, 160, 219, 228, 232, 235–236, 256; KPSHJ vol. 2 (2001) s. 12–13, 26, 49, 104, 116, 127, 168, 223, 252–253; KPSHJ vol. 3 (2001) s. 34–35. Om lerhus och slagghus, se Blent (1998).

59. Cederhielm (1740) s. 13; Johan Julius Salberg, "Huruledes en stark, varaktig ock lefwande Gärdes-gård[...]", *KVAH* (Stockholm 1740) s. 326, 328; Linnaeus (1748) s. 266, 369; Rudenschöld (1748) s. 39; Härleman (1749) s. 55, 98b, 101; Faggot (1750) s. 145–146; Rosensten (1752) ark. 4; Wennerstedt (1755) s. 298, 301; Westbeck (1760) ark 3; Fischerström (1761) s. 239–241; Lidbeck (1766) s. 21, 24, 28, 31–33; Modéer (1767) s. 191; Låstbom (1770) s. 22; Fischerström (1781) s. 273; KPSHJ vol. 1 (2001) s. 101, 116, 130–131, 154, 214, 218; KPSHJ vol. 2 (2001) s. 8, 12, 23, 25–26, 31, 85, 232, 241–242, 249; KPSHJ vol. 3 (2001) s. 18. Högberg (1961) s. 178–186. För en kritik mot KVA:s förslag på hur jordvall ska konstrueras, se KPSHJ vol. 1 (2001) s. 78. För en kritik mot KPA förslag om byggskyldighet av stengärdesgård, se KPSHJ vol. 1 (2001) s. 111. För en analys av

att bruka skogen, att optimera skogsmarken och att städa skogen på outnyttjade resurser lämpade för virke. Hindret låg snarare i den statliga kontrollen kring vindfällor och hur virket måste sågas enligt fastställda mått, ett tillkortakommande som ledde till att gott timmer "blifwa i skogen qwarliggande och förruttnas".⁶⁰ I återkommande fall framhölls hur avreglering av produktion och handel med ved, virke och timmer skulle leda till skäligare priser, reducerat skogsuttag och ett mer hållbart skogsbruk. Att avreglering dessutom ansågs gynna "förbrände städer och bruk så wäl som ock till de orter, som hafwa brist på skog [...] på det att den ena undersåtaren må kunna hielpa den andre och inbördes bispringa hwarannan med de waror, som å ömse sidor kunna behöfwas" visar att allmogen använde allmännyttans och hushållsekonomens tankegodis för att påvisa förordningarnas brister och överhetens resursslöseri.⁶¹ Argumentationen återkommer även i förslag om avreglering av tillsynsmännens byggnadsbestämmelser så att byggnader skulle tillåtas stå längre samt att andra mindre skogsödningsmaterial skulle kunna användas till byggnadsvirke.⁶²

Slutsatser

Syftet med denna studie var att synliggöra hur överhet och undersåtar försökte påverka politiken och vinna tolkningsföreträde i skogsödningsdebatten. Studiens främsta bidrag till forskningsfältet är att den ensidigt fokuserar på skogslagstiftningens och överhetens syn på skogsbrist, utan att den utifrån begreppet skogsödningsmaterial ställer överhetens förklaringsmodeller mot bondeståndets. Detta helhetsgrepp kring tongivande diskurser och centrala aktörer i debatten om skogsresursen har synliggjort hur definitionen av skogsödningsmaterial i kölvattnet av allt striktare skogsförordningar utgjorde stridslinjen mellan överhet och skogsbrukare. Orsaken till att skogsödningsmaterial blev ett så kraftfullt begrepp i debatten var den statliga administrationens oförmåga att beräkna skogsbe-

hågnader, se Kardell (2004). Om häckar och åkerträds betydelse som alternativ bränslekälla, se Warde & Williamson (2014) s. 67–72.

60. BondRP: Bd. 2 (1731) s. 211, 214–215, 233, 244–245; Bd. 4 (1741) s. 326–327; Bd. 6 (1747) s. 794; Bd. 7 (1751) s. 322; Bd. 8 (1761) s. 804, 819, 829; Bd. 10 (1765) s. 858. Citat från BondRP: Bd. 2 (1731) s. 245.

61. BondRP: Bd. 2 (1731) s. 230, 233, 235, 244–245; Bd. 4 (1741) s. 313, 326–327; Bd. 5 (1743) s. 614–615, 620; Bd. 6 (1747) s. 796, 801, 803, 823; Bd. 7 (1751) s. 322, 341, 347, 355, 365; Bd. 8 (1761) s. 804, 819, 829; Bd. 10 (1765) s. 858; Bd. 11 (1769) s. 657. Citat från BondRP: Bd. 2 (1731) s. 245.

62. BondRP: Bd. 2 (1731) s. 233; Bd. 6 (1747) s. 787; Bd. 7 (1751) s. 329; Bd. 8 (1761) s. 810.

ståndet. Skogslagstiftningen och definitionen av skogsskövlare utgjorde därmed den enda lösningen för att bevara skogsresursen för statens och bergsbrukets behov.⁶³ Som en central del i parternas förklaringsmodeller hade skogsödandebegreppet egenskapen att avsändaren i ljuset av motståndarsidans skogspraktiker eller förbättringsförslag kunde framhålla de egna insatserna för ett hållbart skogsbruk som allmännyttigt, optimerande, patriotiskt och framsynt. Oavsett sida försökte parterna skapa tolkningsföretråde över diskursordningen som engagerades i och med debatten om skogsresursen. Det verkar alltså inte som att överheten ägde oinskränkt monopol i frågan, vilket i sig är imponerande med tanke på den informationsinfrastruktur samt det kunskaps- och maktkapital som de besatt.

Förutom att överhetens inlagor i skogsödandedebatten ägde beröringspunkter med flera av dåtidens kamerala debatter, reproducerade de även en för tiden välanvänd begreppsram med antika rötter som påvisade en konflikt mellan överhetens goda patriarkala styre och den trögörliga och egensinniga populasen som hotade landets framtid.⁶⁴ Denna förklaringsmodell tillät att allmogen kunde placeras bortom överhetens vetenskapliga kunskapsgoods för att i stället bindas till en barbarisk och tygellös naturvärld. På så sätt fick patriotiska kameralister och entreprenörer villiga att främja den statsnyttiga skogen skäl nog att befria allmogen från skogsresursen och fösa ut dem på åkern. Föreställningarna om allmogens skuld till och ansvar att avhjälpa skogsödandet är att betrakta som de viktigaste inslagen i diskurserna om hot och lösning, då det dels gick att hymla med brukens och manufakturernas skogs- och energiförbrukning, dels gick att pådyvla allmogen ett föreställt professionaliserat och inte minst optimerat skogsbruk för deras egen välgångs skull. Tack vare överhetens goda styre skulle hela varukedjan för virke optimeras och ersättas med alternativ, vilket skulle få stopp på allmogens samhällsvådliga avskogning samtidigt som allmogen räddades från sig själva. Tidigare outnyttjade resurser från naturen samt biprodukter från jordbruk, bruk och manufakturer fick helt i linje med kamerala tankesätt ett värde som virkesbesparande alternativ, särskilt som de sak-

63. Kardell (2017) s. 105–106, 110.

64. Johannisson (1984) s. 36–63; Sörlin (1991) s. 61–64, 71–81; Anna Maria Forssberg, *Att hålla folket på gott humör* (Stockholm 2005) s. 287–291; Leif Runefelt (2011) s. 233–241; David Larsson Heidenblad, *Vårt eget fel* (Lund 2012) s. 210–213.

nade värde för bruken och manufakturerna som därmed fick mer skog tillgänglig för sina behov. Med tanke på att lösningarna omfattade ett så brett spektrum av möjliga åtgärder går det att ifrågasätta om det ens var meningen att de skulle sättas in i praktiken. Det som lösningarna däremot möjliggjorde var att de på ett tillbörligt sätt kunde visa att bönderna av nöd måste tuktas och undervisas i skogsbruk i de fall som det inte gick att befria dem från skogen.

I denna debatt visade sig bondeståndet ytterst kompetenta att nyttja samma kamerala argument som överheten använde sig av, och med samma nyckelord utmålade de sig själva som professionella och patriotiska skogs- och jordbrukare som redan ägde all önskvärd kompetens. Bara om staten kunde ta bort eller begränsa de hinder som utgjordes av skogslagstiftning, övernitiska krono- och jägeritjänstemän, handelshinder, regler kring virkesproduktion och skogsuttag, pålagor och onödiga infrastrukturprojekt avlägsnades också hotet mot skogen som därmed skulle få all möjlighet att frodas och tillgodose statens alla virkesbehov. Att därtill genomföra markreformer för att gynna privatägd skog angavs ha klara fördelar för både skog och skogsbruk. Bondeståndets lösning på skogsöndandet kan med fördel kategoriseras som en argumentation för avreglering.

Energy shortages and resource disputes: Forest degradation in Sweden, 1740–1820

In the eighteenth century, Sweden saw a fierce, elite-driven debate in Kungl. Vetenskapsakademien (Royal Swedish Academy of Sciences) and Kungl. Patriotiska sällskapet (Royal Patriotic Society) about the country's wood shortage. It was echoed in several strict forest ordinances, introduced primarily to safeguard the interests of the iron industry. The elite tended to blame the peasantry and their supposed "skogsöndande" or squandering of forestry resources. If the waste of timber and fuel could not be halted, there would be no end to the misery that would befall the country for generations to come; however, were sustainable forestry practices and responsible wood use to be adopted, in accordance with the elite's proposals, then there would be no limit to Sweden's prosperity and success.

The various explanations of the waste of forestry resources intersected with contemporary cameralism, but also drew on the traditional elite arguments about resource management, making a clear distinction between progressive, moral, patriarchal elite rule and the backward practices of recalcitrant commoners – a distinction that centred on the discourses of threat and solution. It was believed the peasantry were guilty of forest degradation and thus it was their responsibility to remedy it. Any and all of the peasants' practices, no matter how minor, were thought evidence of their poor forest management and wasteful use of wood. This gave the elite the opportunity to frame such practices as against the interests of the nation and even the peasantry. Good governance by the elite was essential for the preservation of the woodlands, as well as optimising wood use and replacing wood with wood-saving alternatives. Only then could Sweden's forests be made to flourish again.

The peasantry countered the elite's arguments by portraying themselves as both professional and patriotic foresters, who possessed all the skills for sustainable forestry. They contended that the cause of forest degradation lay not with the peasantry, but with overzealous legislators and officials, regulations, trade barriers, levies, and overambitious infrastructure projects. As such, the peasantry argued that only through deregulation and land reform to benefit privately owned forests would the Swedish state be able to mitigate the threat of deforestation and save one of its most precious resources.

Keywords: energy crisis, cameralism, forest management, sustainability, elites